

**СУЧАВСЬКИЙ МОНЕТНИЙ ДВІР У XVII ст.:
ЕМІСІЯ МОНЕТ І ФАЛЬШИВОК-«ДОМНІЦ»
(на монетному та архівному матеріалі)**

Останнім часом проблема Сучавської монетарні перестала бути предметом детального розгляду — історики вважають її розв'язаною після ґрунтовних археологічних робіт К. Ромсторфера, Е. Фішера, В. Флайшера, нумізматичних пошуків Р. Гассауера, І. Цабрі та О. Ілієску, А. Платбардздіса, С. Пивоварова та І. Чеховського, каталогу Г. Буздугана, аналізу А. Міколайчика, нових знахідок Л. Дергачової та архівної праці В. Шлапінського тощо (див. нижче¹). Проте навіть побіжне ознайомлення з матеріалом досліджень засвідчує його неузгодженість. Незрозумілі або багатоваріантні відповіді на проблемні питання (на основі врахування зазначених праць) — хто, коли, де, чому, з чийого дозволу проводив карбування фальшивих чи офіційно дозволених монет, наскільки ці монети були розповсюджені на Північній Буковині й коли, яке було їхнє курсове співвідношення — завдання пропонованої статті.

1. Монетні знахідки

Як відомо, фальшиві соліди досить часто трапляються у складі монетних скарбів і поодиноких знахідок XVII ст. на території Східної та Центральної Європи². Такі монети відомі й за буковинським монетним матеріалом, виявленим археологічними експедиціями за керівництва С. Пивоварова³, зокрема в поселенні Калічанка (на правому березі Прута, у передмісті Чернівців). Їхню присутність, за архівними та документальними свідченнями, зафіксовано у скарбі із с. Лехичени (Припруття), де з 1463 монет значну частину склали підроблені польські, литовські, ризькі та лівонські шеляги⁴. Не виключено, що вони були в тезаврації з Онута–1836, до якої входив 2901 солід (у тому числі 582 соліди Швеції прибалтійського карбування), та Онута–1843 (7 кг 125 г дрібних монет, серед яких, за авторськими розрахунками, понад 6 тис. монет Крістіни та Густава Адольфа)⁵. Можливо, що й серед 7200 монет Хотинського скарбу, загальною вагою понад 5 кг, що складався, головним чином, із солідів⁶, були фальшиві шеляги. Проте відсутність точних описів цих скарбів не дозволяє з упевненістю про це говорити.

Лише вивчення скарбових знахідок дозволяє спеціалістам належно судити про обсяги обігової фальшованої монетної маси. У скарбі з 250 монет, знайденому в Чернівцях (Садгора) 1997 р., п'яту частину становили фальшиві прибалтійські та польські шилінги⁷. 2003 р. автору принесли для перегляду скарбову знахідку 1990 р. з Чернівців (знайдена в куті Шанці, біля Спиридонівської церкви), де серед 130 стертих солідів вирізнялися своїми імітаційними написами, зменшеними ваговими показниками та мідною основою щонайменше 30 монет-імітацій прибалтійських солідів та 5 імітацій польських монет (ще 30 монет виявилися значно стерті для їхньої точної атрибуції). До числа безсумнівних фальшивок належав і литовський солід Яна II Казимира (1649–1668) із датою 1615 р. (замість 1651), вагою лише 0,3 г та діаметром 14 мм (замість ваги 0,55–0,6 г та діаметра 15,5–15,8 мм) тощо. У комплексі монетних знахідок XVII ст. із с. Романківці (кут Карлики: 2008–2012), досліджених автором, фальшовані прибалтійські, пруські та польські соліди займали близько третини (35 із 110). Як бачимо, наведені матеріали засвідчують, що фальшиві шеляги масово знаходилися в місцевому грошовому обігу в другій половині XVII ст. разом із монетами державних випусків, обслуговуючи потреби дрібної торгівлі.

Разом із тим, масові знахідки фальшивок другої половини XVII ст. (на противагу поодиноким фальсифікатам XVI ст.) спонукають до ряду питань: хто, коли й де їх виготовляв, яким обсягом та з якою метою — лише для наживи чи були ще якісь задуми тощо? Зупинимося на історико-економічних аспектах цієї проблеми, враховуючи показники монет.

2. Особливості грошового обігу середини XVII ст.

Як відомо, на грошовий обіг XVII ст. на території Східної Європи наклалися значною мірою фінансові видатки на війни: П'ятнадцятилітню (1593–1606), Тридцятирічну (1618–1648) та Раднотську кампанію (Швеції, Трансильванії, Бранденбурга та України проти Речі Посполитої: 1656–57). Видатки покривалися масовим карбуванням низькопробної білонової та й зовсім мідної монети, необхідної для розміну більших номіналів (до 1644 р. — початку інтенсивного карбування в Ризі — за дрібну монету давали навіть 2% надбавки)⁸, що незабаром спричинило інфляцію. У цих умовах на грошовий ринок Молдавського князівства, крім невеликої кількості монет власних випусків, потрапляли розмінні білонні номінали Речі Посполитої, дрібні емісії Пруссько-Бранденбурзької держави, монети Швеції та її прибалтійських володінь. Серед них переважали низькопробні прибалтійські соліди, карбовані в 1623–1697 рр. у Ризі (міські випуски та емісії князівства Лівонії) і в Ельблонзі, що містили лише 0,05 г

чистого срібла (польські соліди Сигізмунда III 1623 р. мали 0,084 г, Яна II Казимира — 0,07 г, а бранденбурзько-прусські — від 0,084 до 0,061 г)⁹.

За тогочасними польськими джерелами¹⁰, шведи з гривні чистого срібла карбували шелягів на 53 злотих, у той час, коли поляки випускали монети з тієї кількості срібла не більше, ніж на 23 злоті (тобто збитки складали 29–30 злотів). Тому поляки спочатку намагалися заборонити обіг неповноцінної монети, а потім 1650 р. безуспішно прирівнювали їх до тернарія (половини соліда). Попри вжиті заходи, наплив цих солідів, що надходили величезними емісіями — лише в Ризі за 1644–1666 рр. шведи викарбували близько 1,2 млрд. шелягів¹¹, — не припинився. Таке карбування мало економічні підстави — дрібні монети завозилися в сусідні країни для закупівлі високоякісної монети: талярів, ортів тощо, які ввозилися для перекарбування на неповноцінні соліди, які ще більшим обсягом з'являлися на грошовому ринку свого сусіда. Різниця від карбування повноцінної монети на монетний двір складала 25 злотих на вкладених сто¹², що сприяло інтенсивному карбуванню такої монети. Завдяки великим обсягам карбування ці монети часто зустрічаються на різних землях не лише Руського князівства й відомі, як серед матеріалів скарбів, так і в поодиноких знахідках.

3. Молдавське солідове карбування XVII ст.: типи

Враховуючи явну прибутковість подібного карбування, у Молдові було офіційно розпочато карбування солідових монет. Водночас економічною підставою відродити національні випуски була, на думку Р. Гасауера¹³, та ж оплата найманцям. У молдовських літописах другої половини XVII — початку XVIII ст. розповідалося про відновлення монетного карбування саме в Сучаві, що сталося після 60-річної перерви за правління Істратіє Дабіжі Води (1661–1664). «Зробив Дабіжа Вода монетний двір (банаріє) для карбування грошей з міді у Сучаві», — згадував у 1700-х рр. літописець Н. Костін¹⁴. Про кардинальне відродження монетного двору свідчить повна зміна його назви — раніше, у 1572–1574 рр., позначали іншим терміном — «херегіє: гхерегіє»¹⁵.

Карбування, що розпочалося не раніше вересня 1661 р., коли на престол піднявся албанець (за походженням) Істратіє Дабіжа Вода (1661–1665), було своєрідною спробою господаря (чи його радників?) офіційно компенсувати нестачу розмінної монети, яка вже почала інтенсивно фальшуватися на цій території, і заробити на цьому за зразком прибалтійсько-шведських монетних дворів, з одного боку, та зберегти чи ввозити на цій підставі повноцінну талярну монету, з іншого. Молдавські монети Дабіжа Води, що називалися шалеями («шалеу» до пол. «szelag»;

укр. «шеляг»), карбувалися з міді середньою вагою 0,60 та діаметром 15–16 мм і були за своїми показниками типовими середньовічними кредитовими солідами — відомі 24 їх види та модифікації (див. каталоги та сайти)¹⁶. Проте в умовах панування маси іноземних солідів карбування власної монети було недоцільним, і тому після правління Дабіжа Води офіційне карбування припинилося¹⁷. Проте за датами, наведеними на монетах (типу 168?), можна припустити й пізніші карбування цих солідів.

Таблиця 1

Типи офіційних молдавських солідів

			
1.1.	1.2.	1.3.	1.4.
Тип Дабіжа		Тип Дуки (?), 168? р.	

У пошуках нових джерел грошових надходжень начебто той же господар, за слушним міркуванням дослідників¹⁸, імовірно, через орендаторів, іноземних чи місцевих (відомий його тогочасний орендар Г. Гіца¹⁹), — сам він правив у Яссах — організував у ближній до польського кордону Сучаві масове виробництво імітацій німецьких, шведських та польських монет. Враховуючи тогочасний альянс між Швецією та Молдовою (у межах Раднотської коаліції), К. Ромсторфер припускає певну можливість того, що саме шведи дозволили карбувати Молдові прибалтійську шеляжну монету²⁰. За зміненою версією Р. Гассауера²¹, прибалтійські соліди виготовлялися за ініціативою поляків для оплати гарнізонів — транспортування монети на великі відстані було не лише небезпечним, а й незручним*. Наплив розмінної монети із сусідніх країн сприяв тому, що місцеве та польське населення охоче сприймало сучавські підробки та розмінювало їх на крупні номінали повноцінних монет — у тогочасній брошурі Т.Л. Боратіні наводяться дані про існування лажу в 5 грошах при обміні дрібної монети на талари в Речі Посполитій — дрібними грошима там давали за талар не 90, а 85 грошів²².

* І перша, і друга гіпотези поки що не знайшли документального підтвердження, проте архівні пошуки тривають.

Цю, на перший погляд, вигідну справу продовжили наступники — Іляш Александр (1666–1668) та Георгій Дука (1665/66, 1668–72 та 1678–1683)²³. Проте поява такої маси монет посилила революцію цін на архаїчному грошовому ринку Молдови та сусідніх країн. Це викликало багато скарг сусідів в Оттоманську Порту, яка остаточно заборонила молдовським господарям у 1680-х рр. взагалі карбувати будь-яку монету²⁴.

Таблиця 2

Типи сучавських фальшивок-домніц

			
2.1.	2.2.	2.3.	2.4.
Ризький солід, 1620–30 рр.	Польський солід, 1652 р.	Пруський солід, 1650-х рр.	

Порівняння метрологічно-графічних показників фальшивих монет з їх прототипами показує, що: а) їхня вага набагато — на 40% менша (0,27–0,37 г) від справжніх ризьких, пруських чи польських солідів тих часів; б) фальшиві монети карбовано в міді, на відміну від білону справжніх солідів; в) простеженим зображенням та написам характерна примітивна стилізація, грубість і спрощення. За цими характеристиками, як описує А. Платцбардздіс²⁵, фактично визначаються тогочасні сучавські соліди-фальсифікати другої половини XVII ст.

4. Місце карбування

Країна та місце карбування для сучасників, за численними згадками в тогочасних документах, залишалися довгий час невідомими. 1665 р. в магістраті Риги стримано писали, що фальшування відбувається «у Валахії (Wallachey: нині Румунія), як кажуть, чи ще десь»²⁶. У червні 1664 р. швед А. Оксенштїерна вважав, що карбування фальшивок мало місце в Молдові та Валахії*, тобто Wollochei (Молдова) та Wallachei (Румунія). 22.01.1665 р. Ян Казимир заборонив обіг *Wallachische Schil-*

* За сучасними даними, професійне карбування фальшивок засвідчено як у Молдові (Сучава), так і у Валахії (Снягов).

linge (валаських солідів) для Пруссії, інші ж сучасники підозрювали Україну, що мало певні підстави, якщо згадати фальшивомонетний двір П. Дорошенка* в Лисичанці²⁷. Зрідка згадували й Молдову. Так, на час карбування тогочасні поляки (як свідчить постанова суду комісії львівської від 12 серпня 1662 р.²⁸) вважали Ясси місцем карбування молдавських солідів (*Declaratio ratione solidorum valachicorum*).

Лише наприкінці XIX — на початку XX ст. була розкрита таємниця походження фальшивих молдавських шелягів. Сталося це завдяки археологічним розкопкам відомого буковинського архітектора, краєзнавця та археолога К. Ромсторфера, який проводив археологічні роботи на території резиденції (замку) молдавських господарів у м. Сучаві. Досліднику вдалося виявити місце карбування, розташоване в частині замку навпроти церкви. Це засвідчують віднайдені в Княжому дворі Сучавської фортеці лише за час розкопок 1901 р. понад 3000 як цілих солідів, так і фрагментів фальшивих шведських, польських, лівонських та пруських солідів XVII ст. в різній стадії виготовлення і свинцеві форми²⁹. Разом із монетами було знайдено мідні смуги з відтиснутими при допомозі вальцювального станка зображеннями аверсів та реверсів шелягів різних типів і держав, відходи виробництва у вигляді обрізок пластин, монетний брак тощо³⁰. Ці знахідки точно локалізували місце, де вироблялися фальшиві шеляги цього гатунку, завдяки чому князівський замок, орендований у 1660-х рр. боярином Георге Гіца³¹, визнала місцем карбування переважна більшість дослідників³².

Поряд із тим, монетні відходи такого ж типу знайдено й у монастирі Снягов (поблизу Бухареста), що дозволяє припустити існування декількох центрів фальшування (зокрема в м. Нямц).

5. Технологія карбування

Дослідження решток монетного виробництва (на основі виявлених 3382 мідних смуг-цанів із відтисками зображення 1–5 монет, що зберігаються в Сучавському музеї³³, та монетного браку, який складав основу монетних знахідок К. Ромсторфера) дало змогу встановити технологію виготовлення монет. Ці рештки засвідчують, що при виготовленні шелягів сучавські монетники (на протигагу своїм попередникам) користувалися тогочасною новинкою — вальцювальним станком для карбу-

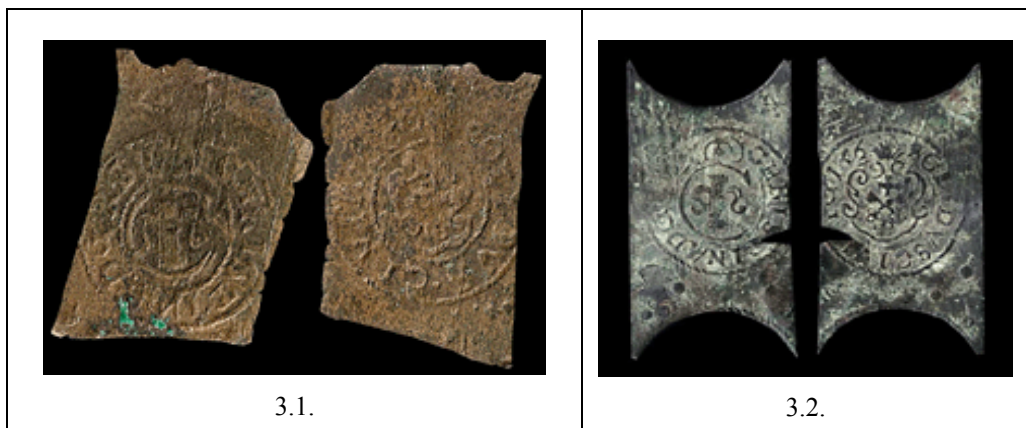
---

* Петро Дорошенко (1627–1698), гетьман Правобережної України (1665–1676), відчував потребу в монеті. Ян Гранковський, колишній монетарій Львівського монетного двору, який у 1669–1673 рр. очолював монетарню Петра Дорошенка в Лисянці (на Черкащині), фальшував здебільшого польські шеляги, шостаки та півтораки (чехи), найпоширеніші в Україні.

вання (вальцверком). Такі пристосування склалися з двох залізних (!) валів, з'єднаних між собою за допомогою зубчатих коліс у такий спосіб, щоб при обертанні (у межах 7–15 секунд) завжди дотикалися одними й тими ж місцями. На циліндричні вали (щонайменше діаметром від 5 до 7,5 см) наносилися, за наявними монетними смугами, від 5 до 8 дзеркальних зображень аверсу та реверсу монет³⁴. При проходженні монетної смуги між валами чи вальцювальними кільцями (нім. *Walzwerk*) на ній відкарбовувалися позитивні відбитки штемпелів, яких, за розрахунками дослідників, було до 500. Суто карбування 10 млн. шилінгів 500 штемпелями мало зайняти 5000 хвилин, тобто 80 годин³⁵. Проте після вальцювання монети треба було ще й вирізати із цану (монетної пластини-заготовки), що означало нові часові затрати.

Таблиця 3

Зразки цанів для солідів Крістіни

Аналіз відходів виробництва Сучавської монетарні дозволяє припустити, що на 75-міліметрових монетних валках розташовувалося не менше 5–8 (до 18) штемпелів шелягів, причому на одних і тих же валах знаходилися штемпелі від різних монет. Наприклад, за монетними матеріалами, на одному з валів могли бути аверси солідів Карла X Густава (1654–1660) та Крістіни Августи Вази (1632–1654), а на іншому — реверси тільки одного типу³⁶. Місцевим монетним майстрам не завжди вдавалося точно настроїти вальцверк, і тому зображення аверсу та реверсу на багатьох монетах не збігалися. Ця обставина, на думку С. Пивоварова, пояснювалася поспіхом, з яким виготовлялися фальшиві шеляги³⁷. Відкарбовані таким чином мідні монети, для того, щоб надати їм схожість із білоною монетою (яка на початку обігу мала білий колір), покривалися зверху тонким шаром олова, на що вказувалося в

тогочасних документах³⁸. Присутність останнього на монетах доведена лабораторними аналізами й у Польщі, і в Швеції. На сучавські фальшивки, крім усіх інших запасів міді, перекарбовувалися значною мірою великі мідні акче Івоні (1572–1574), унаслідок чого ті майже повністю зникли через 100 років після їх появи великим обсягом³⁹.

6. Типи фальшивок

За напрямом імітування можна виділити, враховуючи дані каталогів⁴⁰, (1) імітації солідів прибалтійських Крістіни (97 типів: 72 монетний двір (далі — м.д.) Риги та 25 м. д. Лівонії), Густава II Адольфа (11 типів: 10 м. д. Риги та 1 Лівонії), Кароля XI (23 типи: 17 м. д. Риги та 6 Лівонії); (2) імітації солідів Речі Посполитої: Сигізмунда III (9 типів: карбування Риги (3), Литви (3) та Кракова (3)); Яна II Казимира (11 типів литовського соліда 1652–1653 рр.); (3) імітації бранденбурзько-пруських солідів: Георга-Вільгельма (1619–1640: 5 типів); Фрідріха-Вільгельма (1648–1688: 8 типів) та різнотипні гібриди (Вільгельм–Крістіна; Крістіна–Карл-Густав). Їхня загальна сукупність, без урахування гібридів, 164 типи* (в А. Платцбардздіса — 162 типи, репрезентовані 500 штемпелями),⁴¹ що засвідчує широку діяльність фальшивомонетного двору, спрямовану здебільшого на імітацію прибалтійської продукції (за типовими штемпелями 79,88%, тобто 131 тип із 164; за монетною масою із скарбових знахідок більше 85%). Крім того, Р. Гассауер⁴², ґрунтуючись на даних Караджі, який вивчив нові матеріали, вказував на карбування в Сучаві й плакованих сріблом мідних півгрошів Сигізмунда II Августа (1548–1572) та солідів 1658 р. валаського господаря Міхні, які також трапилися, хоча значно менше, у скарбовій знахідці 1919 р. з ґрунту замку.

Враховуючи не завжди оптимальну технологію виробництва, більшість із фальшивих монет мають різноманітні помилки в зображеннях, написах, датах та невідповідність аверсу до реверсу тощо. За типом фальшування, як засвідчують ґрунтовні дослідження⁴³, з-поміж сучавських шелягів виділяють 4 групи монет.

До I групи відносяться шеляги з помилками в датах: RIGA: Густав II Адольфа: 3, 5 (?), 16, 40, 58, 59; Крістіна: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 83, 85, 88, 91, 120, 165, 166, 168, 185, 668, 1628; Карл X Густав: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 45, 53, 61, 62, 66, 68, 85, 120, 121, 122, 163, 166, 168, 188, 1628; Карл XI: 1, 5, 6, 12, 16, 19, 55, 58, 66, 67, 68, 69, 166.

---

* В автора статті є дані, за місцевими знахідками, про дещо більшу кількість різновидів.

LIVLAND: Крістіна: 4, 8, 12, 16, 18, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62; Карл X. Густав: 12, 18, 61, 62, 185; Карл XI: 6, 12, 14, 16, 55.

До II групи належать шеляги, на яких наявні дати, проте помилкові легенди: RIGA: Gustav II Adolf (16)25: Vs.: «. . . VS GVSTAV . . .» замість «GVST.ADO»; Karl X Gustav (16)60: Vs.: «GAROLVS» замість «CAROLVS»; Rs.: «. . . GIVI . . .» замість «CIVI»; Vs.: «. . . RSS» замість «. . . RS» (Abb. 35); LIVLAND: Karl X Gustav (16)60: «LIVONIA» замість «LIVO-NLE»; Karl XI (16)60 Rs.: «LIVONIAT» замість «LIVONLE».

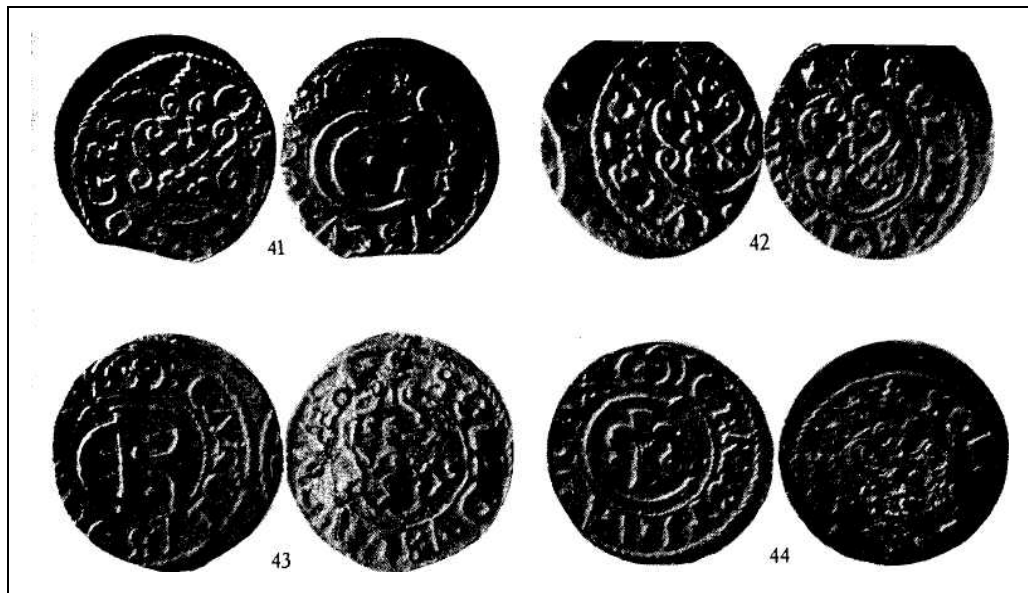
До III — гібридні монети з відсутніми датами та незрозумілими легендами (аверс бранденбурзьких, а реверс солідів Крістіни тощо): RIGA: Gustav II Adolf: Vs.: «GST» замість «GVST»; «RSX», чи «RFX», чи «RES» замість «REX»; Christina: Vs.: «DGDRS» замість «DGRS»; Rs.: «RIGS» замість «RIG»; Karl X Gustav: Rs.: «OIDVS» замість «SOLIDVS»; «RIGENSI» замість «RIG».

До IV — шеляги із спотвореними легендами (аверс бранденбурзьких, а реверс солідів Крістіни тощо) і зображеннями (перевернуті монограми, дзеркальні відтиски штемпелів, однакові зображення аверсу та реверсу, позначення цифр чи дат літерами або знаками тощо)⁴⁴.

Попри це, справжність ряду солідів визначається за умови їх потертості, коли написи не читаються, саме металом, який може бути міддю (у фальшивок) чи білоном (у справжніх монет).

Таблиця 4

Типи фальшивих солідів (за: *Platbardzdis, 1968, с. 290*)

7. Час та етапи фальшування

Доказово — за свідченням архівних документів — початок карбування фальшивих монет цього типу в Молдові припадає на кінець 1659 — початок 1660 рр., коли правив малолітній Штефаніца Лупу (1659–1661), син Василя Лупу та брат вдови Тимоша Хмельницького — Розандри (Руксанди) Лупу, яка, на недоведену думку сучасників, була замішана у фальшивомонетних аферах⁴⁵. Тогочасне фальшування в Молдові підтверджує універсал короля Яна II Казимира від 5 жовтня 1660 р., в якому говорилося про необхідність докласти максимум зусиль для викорінення фальшивих «шелягів волоських, циганських*, які у великій кількості з Волох привозять»⁴⁶.

Не виключено, однак, що перші випуски прибалтійсько-шведських солідів розпочинав, за гіпотезою Р. Гассауера⁴⁷, наприкінці свого правління, чи ще не з дозволу шведів, «великий їх друг» Георгі І Штефан (13.04.1653–8.05.1653; 16.07.1653–13.03.1658). Як аргумент, Р. Гассауер навів розрахунковий чек Георгі Штефана від 1654 р., де говориться про 449 угорських дукатів та 17 «парале», які є не здачею, а шилінгами «з дому». За шведськими документами відомо, що 1652 р. шведські найманці на боці Георгі Стефана та Ракоці під час їхньої боротьби з В. Лупу брали в облогу Сучаву. Після завоювання Сучави Георгі Стефан відпустив найманців, і ті, за тогочасними повідомленнями з балтійських провінцій, через привезені шилінги мали на базарах великі проблеми — доходило навіть до вбивства. За припущенням дослідника, ці монети зі слабим срібним (а не пізнішим олов'яним) покриттям, наявні в Сучавському музеї й у приватних колекціях, карбували ще тоді в сучавській твердині. Це карбування могли продовжити згодом Георгі II Гіка (13.03.1658–11.1659) та Костянтин Басараб (Щербан) (11.1659; 31.01–02.1661). Однак саме за Штефана Х Лупу (1.12.1659–31.01.1661) фальшиві «циганські шеляги» масово почали поступати в Польщу. Свідченням цього є той факт, що Дж.-Б. Аморетті, управляючого-орендаря Львівським монетним двором, уже в документі про оренду від жовтня 1660 р. зобов'язали боротися з поширенням фальшивої монети, особливо шелягів «волоських і циганських», що надходили з Волохії (Молдови) та Валахії (Мунтенії, центральної Румунії)⁴⁸.

---

* Очевидно, саме до цього типу відноситься частина фальшивок типу IV, виконана в примітивному стилі. Велика кількість таких солідів — близько третини відомих автору — припадає на знахідки із с. Романківці-Карлики, де, за місцевими легендами, жили «цигани».

Знахідки решток монетного виробництва фальшивих солідів у Сучаві дозволило наочно переконатися у великих масштабах і добре налагодженому карбуванню фальшивої монети. Переважна більшість учених вважає, що виявлені фальшиві шеляги почали масово карбуватися в роки правління господаря Дабіжа Води, який, за міркуваннями ряду дослідників⁴⁹, здобув право на монетне карбування шляхом спеціального договору (*concession personalis*), хоча цей договір міг бути укладений із орендарями. Доказовим є карбування за його часів, бо відомий документ (без дати.), за яким Дабіжа посадив у боргову вежу монетного майстра Єнакія Златаря (постають запитання: свого чи орендаторів?; які монети він карбував?), поки той не поверне привласнені 1000 таларів. Після відпущення на поруки той утік до Рашкова*, «у країну козаків», внаслідок чого 1667 р. майно майстра було розпродано⁵⁰.

Науковці вважають найбільш вірогідним часом початку налагодженого функціонування монетарні в Сучаві кінець 1661 — початок 1662 рр. На думку І. Цабря, Дабіжа забажав карбувати власні монети, проте виявилось, що в Молдові більшим попитом користувалися іноземні — шведські та польські, унаслідок чого їх, за згоди воєводи, почали карбувати на дворі. Оскільки це приносило значний прибуток, то карбування монет Дабіжа було припинено, а фальшивок — інтенсивніше продовжено.

Монетарня продовжувала, поза сумнівами, функціонувати й після правління Дабіжа Води. Літописець Ніколає Мусте записав, що «від часів Дабіжа Води залишалася банарія (монетний двір) у Сучавській фортеці»⁵¹, тобто вона функціонувала й після завершення його правління (1665). Дослідники⁵² звернули ще увагу на дати карбування так званих солідів Дабіжа Води, переважаюча більшість яких має дати «16–18» чи

---

* Нині Рашків розташований у Молдові, у південно-східній частині Кам'янського району, на лівому березі Дністра, за 16 км від Кам'янки й за 30 км від залізничної станції Рибниця. До 1648 р. Рашків (літописні згадки з 1402 р.) був у складі Брацлавського воєводства Польщі, а під час Визвольної війни увійшов як сотенне містечко до складу Української держави. Саме в Рашкові 1653 р. мешкав В. Лупу, князь Молдавський, під час свого тимчасового вигнання з Молдови. По смерті Тимоша Хмельницького (1653 р.) гетьман Богдан Хмельницький надав маєток у Рашкові його удові — Розанді, дочці В. Лупу. Саме напрямок втечі майстра посилює підозру, що й Розанда Лупу, яка там проживала, була причетна до фальшивомонетництва, бо чомусь покинула Рашків 1666 р. За умовами Журавненської польсько-турецької угоди 1676 р., Рашків залишився у складі Османської імперії, а Розанді Лупу 1686 р., під час військового походу Я. Собеського на Молдову, після довгих катувань «польські козаки», намагаючись дізнатися про місцезнаходження її скарбів, відрубали голову. Вони забрали в неї 19 тис. дукатів (66,5 кг золота!) — чи то рештки багатства Васіле Лупу та Тимоша Хмельницького, чи то гроші, зароблені на сучавських фальшивках...

«1668», що спонукало Р. Гассауера до припущення про карбування цих монет його наступниками (Ляш Александр чи Георгій Дука) — ті, на його думку, намагалися перекинути вину за фальшування на померлого. Монетарня, імовірно, пробувала займатися випуском фальшивої польської монети (боратинок та ортів, що засвідчує універсал Яна II Казимира від 16 листопада 1664 р.). Фальшивомонетна діяльність продовжувалася й у роки правління Ляша Александра (1666–1668), бо ще 1667 р. поляки скаржилися в Порті на господаря за те, що той фальшує польську монету⁵³, мовчазно визнаючи попередні карбування, та Георгія III Дуки (1668–1672). За рапортом Язловецького від 11 лютого 1672 р. Георгій Дука пропонував у Константинополі карбувати фальшиві голландські талари⁵⁴. На думку ряду дослідників⁵⁵, жадібний Дука карбував ці монети й під час свого третього правління (1678–1683). У Р. Гассауера⁵⁶ дата самої скарги викликає певну настороженість, чому поляки не поскаржилися на фальшування раніше — чи не мала Молдова права карбувати ці фальшивки з відома Польщі?

Дискусійним є, однак, час припинення карбування. Повну ліквідацію такої діяльності на підставі відсутності штемпелів на розкопаній Сучавській монетарні А. Міколайчик (як і Р. Гассауер та К. Ромсторфер) відносить до 1672 р.⁵⁷ — саме на той час припадало вторгнення поляків та облога Сучави, і монетарня могла бути перенесена у зв'язку з польською облогою до іншого міста. На думку інших дослідників⁵⁸, у цілому карбування припинилося 1664 р. через знецінення «сучавських шелягів» та відмовою населення Речі Посполитої приймати справжні монети. Є дослідники⁵⁹, котрі вважають, що карбування відбувалося до 1685 р., і, як аргумент, наводять викуплений колекціонером Г. Сіоном⁶⁰ шведський солід Крістіни, датований цим роком, як і прусський солід Фрідріха Вільгельма. На нашу думку, це підтверджують численні емісії 168? рр., зокрема і молдавські шеляги, карбовані, очевидно, за правління Дуки (див. Табл. 1).

Це свідчить про те, що на території князівства функціонували й інші монетні двори, де виготовлялися фальшиві шеляги, а можливо, й інші номінали до пізнішого часу — турки заборонили Молдові карбувати монету лише 1680 р. Одним із таких вірогідних пунктів розташування ще однієї подібної монетарні називають Четатя Нямцулуй та Ясси⁶¹, що може бути підтвержене лише археологічними розкопками (за зразком сучавських). Крім того, фальшиві прибалтійські монети карбувалися й у Валахії — у монастирі Снагов поблизу Бухареста, де на початку XX ст. знайшли як самі фальшивки, так і білонні обрізки⁶². Їх зіставлення із

сучавським матеріалом (як за складом металу, так і за технікою) має стати предметом подальших досліджень.

8. Обсяги карбування

Карбування монет-підробок у Сучаві було досить добре налагоджене, а сама монетарня забезпечена необхідним тогочасним устаткуванням та матеріалами. На мінниці працювали досвідчені фахівці, які були знайомі з передовою європейською технологією в монетній справі та добре розбиралися в особливостях грошового обігу сусідніх держав. Проте випуск власної монети (шалеїв) в умовах панування на грошовому ринку дрібних іноземних номіналів був невігідним. Набагато більше прибутку надходило від підроблених шелягів, які вивозилися за кордон князівства й обмінювалися на повноцінну талярну монету. Тому основні зусилля сучавських монетників були направлені на карбування саме фальшивих шелягів, а не молдавських шалеїв. Будучи одним із джерел додаткових доходів господаря й приносячи йому величезні прибутки, ці неповноцінні монети справили негативний вплив на економіку сусідніх держав⁶³.

Стосовно кількості відкарбованих у Сучаві фальшивих шелягів, то вона достеменно невідома. З огляду на те, що в руїнах замку виявлено монети та монетні пластини з відбитками 164 типів монет понад 500 різними штемпелями, масштаби цього виробництва були величезні. Мільйони сучавських імітацій заповнили грошові ринки сусідніх країн — на початку 1660-х рр. їх 10 мільйонів (тобто на суму близько 33 тис. талярів), за свідченням тогочасного літописця А. Залуського, який посилався на кульмського єпископа А. Ольшевського, протиправно потрапили лише в Польщу⁶⁴. У дійсності, ця кількість була значно більшою* — за розрахунками А. Платцбардздіса⁶⁵, 10 млн. солідів можна було відкарбувати 500 штемпелями за 80 годин, тобто фактично за 8 днів. Певним підтвердженням цьому є той факт, що тільки 1664 р. державними органами Речі Посполитої було вилучено в населення 12 млн. злотих «валаських шелягами», що відповідає 1 млрд. 80 млн. шелягам чи 330 тисячам райхсталярарам (по 300–500 солідів за таляр). Значні суми цих монет залишилися (зокрема в населення Молдови) на руках. Це означає вищий розмір емісій, ніж 700 млн. мідних солідів, що припускав О. Ілієску⁶⁶, а саме — 1,08 млрд. штук фальшивих шелягів, для карбування яких було використано понад 1000 т міді⁶⁷. На нашу думку⁶⁸, цей великий обсяг (1,08 млрд.) був достатнім, щоб дисбалансувати та знецінити обіг

---

* У дійсності, обсяг боратинок був значно більшим — за наявними даними, було емітовано 180 млн. мідних шелягів лише до 2 червня 1661 р.

1,2 млрд. прибалтійських солідів 1644–1665 рр. принаймні вдвічі. Знецінення шелягів втричі суто арифметично мало виражатися обсягами карбованої продукції до 2 млрд. фальшивок. Точніше встановлення їх кількості залежатиме від визначення у скарбовому матеріалі різних регіонів процентного співвідношення між фальшивками та оригінальними карбуваннями, обсяг яких для Прибалтики відомий, а для інших регіонів варто визначити.

9. Монетні майстри та управителі монетарні

Оскільки до Дабіжа Води офіційний монетний двір тривалий час не функціонував, а карбування монет одразу ж почало здійснюватися згідно з щонайновішими технічними досягненнями тих часів, усе це свідчить про присутність на монетарні іноземних управителів та майстрів. Нині щодо можливих іноземних управителів склалися дві точки зору. Більшість нумізматів (А. Міколайчик, Е. Фішер, Р. Гассауер, А. Платбардздіс, Л. Дергачова, Г. Буздуган та ін.) схильна пов'язувати організацію монетарні в Сучаві з діяльністю відомого в Речі Посполитій Тіта Лівія Боратіні (1620–1682), найкращого знавця монетної справи Польщі⁶⁹.

Італієць за походженням, архітектор Боратіні переїхав до Польщі 1641 р. Він став добре відомим у європейському науковому світі як висококласний фізик та метролог, конструктор оптичних приладів, математик і астроном, який робив свого часу обміри пірамід та 1648 р. сконструював літаючий апарат, що зробив його знаменитим, а 1650 р. навчився гравіюванню на міді в Парижі⁷⁰. Спираючись на постанову сейму 1650 р. про запровадження мідних монет, він незабаром запропонував польській скарбниці шлях до стабілізації грошового ринку та швидкого збагачення через масову емісію полегшених мідних солідів (90 млн. солідів на 2 млн. злотих). Заява авторитетного вченого справила враження на сейм, і йому на умовах оренди за 35 тис. злотих (разом із П. де Боно, який помер 1659 р.), поряд із емісіями шостаків, ортів та дукатів, дозволили здійснити випуск мідної коронної та литовської монети. На відкритому Боратіні монетному дворі в Уяздові, під Варшавою, розпочалося карбування мідних солідів, які, на противагу срібній монеті, дали високий прибуток, унаслідок чого оренда на 30.04.1659–09.1661 рр., що збільшилася в чотири рази, склала 150 тис. злотих. Випуск цих монет, відомих за архівними записами 1660-х як «boratynczaku» та після 1845 р. як «боратинки», здійснювався в Уяздові та, очевидно, і в Кракові, з 1659 по 1661 рр. Вже перші їх випуски викликали гостре незадоволення населення, яке виступило проти мідної валюти, звинувачуючи реформатора в махінаціях. Тоді ж ненависний люду Т.Л. Боратіні, за інструкцією сей-

мика Галицької землі від 8 жовтня 1664 р., зобов'язався припинити карбування монети та залишити назавжди Польщу⁷¹.

Вважається, що Боратіні, оренду якого перебрав А. Тимф (1661–1667), з кінця вересня 1661 р. втік від розлючених поляків до «Wołoch», тобто до Італії. Проте дослідники припускають його поїздки до «Wołoch», так називали тоді поляки Молдову. Певним підтвердженням цієї гіпотези є та ж інструкція сеймика Галицької землі, де наголошується причетність Боратіні до Сучавської монетарні та випуску молдавських шелягів⁷². Певною мірою не суперечить цій версії і хронологія подій. Так, 2 червня 1661 р. Боратіні залишив монетарню в Уяздові, а 30 вересня чи 1 листопада того ж року, за різними джерелами, був вимушений відмовитися від Краківського монетного двору на користь Т. Тимфа. Тоді ж, у вересні, на господарський трон у Молдові сів Дабіжа. За багатьма дослідниками, Боратіні не було в Польщі з кінця 1661 по січень 1663 рр., за винятком короткочасних приїздів для підписання договору з литовським скарбничим про відкриття монетного двору в Бресті, де управляючим залишався його уповноважений К. Бандіnellі. Лише з січня 1663 р. Боратіні повернувся та продовжив карбування мідних шелягів⁷³. Тому ряд дослідників⁷⁴ вважає, що Тіт Лівій Боратіні за згодою польського сенату, якому потрібно було зменшити дефіцит дрібної монети та й заробити на цьому, і був безпосереднім організатором монетного двору в Сучаві. Тоді знаходить пояснення й стає зрозумілою технічна досконалість монетного виробництва та застосування вальцверків.

Інші сучасники фальшування, як і нині деякі вчені (А. Гнілко, Р. Рибарський, В. Зварич, В. Рябцевич)⁷⁵, вважали більшою мірою причетним до організації сучавської мінниці співвітчизника Боратіні, орендаря львівського монетного двору в 1660–1662 рр. Джованні Баттіста Амуретті. Ця версія потребувала подальшого дослідження, яке на багатих матеріалах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові (далі — ЦДІАЛ України) здійснив В. Шлапінський⁷⁶. За вивченими документами, Дж. Амуретті, уродженець м. Амелія (нині Аньєлі) поблизу Риму, згадувався 1656 р. ще як житель Кракова та тамтешній купець. 1659 р. він (уже як львівський купець та торговий агент королеви Марії Людовіки) разом із патрицієм М. Боймом, жителем Львова, взяв на відкуп державну митницю у воєводствах Руському, Подільському, Волинському, Люблінському, Сіверському та Люблінському (за 40 тис. злотих), а 1660 р. Амуретті самотужки заключив зі скарбницею контракт на управління монетним двором у Львові, не маючи до цього часу жодного відношення до

монетної справи*. У цьому контракті, підтвердженому в універсалі короля Яна II Казимира від 5 жовтня 1660 р., він мав докласти максимум зусиль для викорінення фальшивих «шелягів волоських, циганських, яких у великій кількості з Волох привозять»⁷⁷. Монетний двір у Львові запрацював уже наприкінці 1660 р. Однак у лютому 1662 р. шляхта Руського воєводства порушила першу судову справу щодо вивезення Амуретті червоних золотих. Більше того, у квітні 1663 р. він постав перед судом зі своїм компаньйоном та митником Й. Венявським (нобілітованим вірменином Торосовичем). Дж. Амуретті, визнавши те, що за певну плату дозволяв купцям перевозити через митницю «валаські домніци», перед судом присягнув, що жодної угоди з молдовським господарем щодо карбування фальшивих монет не укладав, такої монети не скуповував та не ввозив на територію Речі Посполитої, а золотої та срібної монети, як власної, так і отриманої з митниці, за кордон не експортував. Проте вже в червні цього року затримали помічників Амуретті, які довели до будинку того 16 мішків «шелягів волоських», а 8 відібрали в них ще на митниці. Сам Дж. Амуретті робив позики, які віддавав «тонкими шелягами волоськими = *w szeliagach cienkich albo woloskich*» (5000, 3000, 1000, 10000 злотих). Поява таких важливих свідчень показала вину Амуретті, і суд комісії львівської постановив конфіскацію його рухомого та нерухомого майна. Великий комбінатор, однак за допомоги хабарів та знайомств, відкупився від вироку (державній скарбниці було позичено 224 369 злотих) і навіть залишився, попри скарги шляхти на невиконання постанови, орендарем митним «на Русі та на Україні». Недарма 1664 р. послі сеймика Руського воєводства мали задати, за даною їм інструкцією, запитання до членів Львівської комісії: «Чому від Амуретті, який великі суми в шелягах волоських за золото до корони віз, взяли лише гроші та товари?»⁷⁸, тобто чому над злочинцем не було виконано смертний вирок.

Улітку 1664 р., за повідомленнями львівських міщан, Амуретті загинув у Придніпров'ї, де він намагався збути «волоські шеляги». В. Шлапінський не виключає, однак, можливість того, що цей авантюрист міг перебратися за настановою своїх польських покровителів, яких турбували скандали, назад до Італії, де розгадки таємниці можуть критися в архівах м. Аньєлі. Враховуючи сукупність обставин (італієць був водночас купцем, митником та управителем монетного двору, оперував величезними сумами як якісної монети, так і «волоських шелягів»), дослідник (як і шляхта 1664 р. на сеймику Руського воєводства) вважає Амуретті якщо не ініціатором, то безпосереднім організатором карбування фальшивок у

---

* Це спонукало сучасних дослідників запідозрити його в задумі фальшувати монети.

Сучаві (*autores wniesienia woloskich piniadzy*) — занадто узгодженими видаються його дії та лавиноподібна поява фальшивок⁷⁹.

Спільником Дж. Аморетті, очевидно, був його племінник, домініканський монах Блажей Аморетті, який згодом успадкував майно покійного дядька. 1666 р. молдаванин Конрад Димитрович звернувся до війтівського суду з позовом проти того. Він заявив, що Б. Аморетті був представником свого дядька в Сучаві. За запискою Дж. Аморетті, зі Львова Блажей видав Конраду Димитровичу 3 тис. галбинів волоськими шелягами. Агент королівського камердинера також отримав у Сучаві вексель Дж. Аморетті на 5 тис. злотих у волоських солідах⁸⁰. На жаль, така всесильність Аморетті в Сучаві, його зв'язок із керівництвом монетного двору тощо залишилися поза аналізом суду; невідомі донині й відповідні документи з яських архівів.

На нашу ж думку, не виключена співпраця спритного Амуретті, якому не вистачало фахових знань для карбування монет, та Т.Л. Боратіні, який 1662 р. провів у «волохів»(?) — занадто фаховими були роботи, здійснені в Сучаві (на протигагу багатьом неякісним «циганським» фальшивкам, виявленим на Буковині). Підставою для цього могла бути як образа Боратіні безпідставними звинуваченнями шляхти в наживі, так і замовлення можновладців (див. нижче).

Які фахівці працювали на монетному дворі — невідомо й досі. Більш-менш точно відомо про причетність до карбування в Сучаві 1660–70-х рр. майстра Єнакія Златаря, а пізніше Іона та Александра Банарів, які, очевидно, були місцевими вихідцями — їхні прізвища румунські та вказують на професійні заняття — «ювелір» та «монетарь»⁸¹. Ці фахівці мали різну кваліфікацію — поряд із примітивними монетами (див. Типи фальшивок та знахідку з Калічанки) литовські соліди Яна II Казимира з Копичинецького скарбу мали добрий вигляд, виразні дати 1652 чи 1653 рр., але були карбовані в міді⁸².

10. Карбування: замовники та організатори

Найбільшою проблемою залишається визначення дійсного ініціатора карбування монет. При всій вигідності справи, важко вважати ініціатором самого господаря Дабіжа Води, неосвіченого албанця, який як звичайний селянин дудлив вино у великих дозах із глиняного посуду (а не зі звичного для князів кришталю чи золота)⁸³. Р. Гассауер навіть свого часу висловлював гіпотезу, що монетним карбуванням займалися його наступники — Г. Дука, який випустив посмертно монети із зображенням Дабіжа, щоб відвести від себе підозри у фальшуванні прибалтійських солідів, бо на «шалеях» зафіксовано дату «68», тобто 1668, час правління Дуки. Паралельно з тим, Р. Гассауер припустив дозвіл шведів на кар-

бування монети для розрахунку з найманцями. Однак подібний дозвіл, враховуючи не таку вже й значну кількість найманців, не міг стосуватися величезної кількості емітованих монет.

Цікавим є протилежне міркування А. Платбардздіса⁸⁴, який, детально вивчивши обставини справи та ряд королівських інструкцій (зокрема від 8 жовтня 1664 р.), довів подвійні стандарти польської знаті та управлінців. За його припущенням, організацією сучавської мінниці Т.Л. Боратіні виконував замовлення польського уряду з винищення прибалтійської солідової монети, що підірвала основи економічного благополуччя Речі Посполитої. Ряд дослідників⁸⁵ дещо логічніше вважає, що Тіт Лівій Боратіні карбував у Сучаві за згодою польського сенату, якому було потрібно зменшити дефіцит розмінної монети та й заробити на виготовленні нових грошей. На користь цієї ідеї свідчать факти досить лояльного ставлення уряду до талановитого науковця та монетарія Боратіні, який мимохіть випустив «джина інфляції з пляшки фальшування».

На нашу ж думку, мало місце ланцюжкове поєднання декількох факторів (на тлі тогочасних подій). Спроби сучавського фальшування органічно вписуються в тогочасне функціонування як прибалтійських та бранденбурзько-пруських монетних дворів, що випускали погіршену, напівфальшиву монетну продукцію, так і роботу фальшивомонетного двору П. Дорошенка в Лисичанці (1669–1673). Від 1656–1660-х рр. — часів Георге Штефана та Штефаніци Лупу (1656–1660) — очевидно, розпочалося кустарне карбування примітивних фальшивих — «циганських» солідів, — покритих сріблом, яким, імовірно, опікувалися саме представники роду Лупу (Штефаніца та Розанда Лупу, яка мешкала на території Речі Посполитої). Можна припустити, що в цей період орендарем князівського замку, де буде розміщено монетарню, став боярин Георге Гіца, прибічник Лупу. Справжнього розмаху фальшування набуло (чи не за посередництва Розанди, до якої чомусь тікав монетний майстер?) за правління Дабіжа та його наступників. Цілком можливо, що за ініціативою польського сейму, очевидно, погодженою з молдавським князем Дабіжа Водою, спокушеного можливістю карбування власної монети, розпочалося виробництво на нових технологіях, запропонованих Т.Л. Боратіні. Розповсюдження монет, очевидно, організував Г.Б. Амуретті. Отриманий зиск, контрольований Річчю Посполитою до 1664–1667 рр. (поляки вперше поскаржилися Порті на Молдову 1667 р.), спонукав наступних правителів Молдови продовжити фальшування.

11. Проблеми обігу фальшивок

Фальшивки, карбовані з міді на справжньому монетному дворі, як переконливо доводять дослідники⁸⁶, майже нічим не відрізнялися (не

лише для неписьменних жителів давнини, а й для сучасних спеціалістів) від справжніх потемнілих білонних шелягів. 1662 р. поляк Я. Пасек занотував у своєму щоденникові, що **szelagie wolowskie** були завезені до Польщі спекулянтами, які не заслуговують називатися поляками й понесуть божу кару, бо ці шеляги призвели до великого зубожіння народу — мов жажлива сарана розповзлися вони від Львова до Балтійського моря⁸⁷.

Це виявилось правдою. Ризькі купці заробляли на перепродажі рейхсталерів від 15 до 23 % прибутку за соліди, які потрапили до Риги ще до січня 1664 р.⁸⁸ Спроба польського уряду боротися проти засилля фальшивок «через людську жадобу» (Сигізмунд III) довго не приносила результатів. Польські та молдавські купці (А. Кайдер, А. Прівер, С. Нестерович та ін.) інтенсивно обмінювали «шеляги волоські» не лише на шкіру та інші цінні товари, а й на червоні золоті та срібні монети, карбовані у Львові в кінці 1661 — на початку 1662 рр. У лютому 1663 р. перемишлівський жид Лазар, який їздив до Молдови (чи не до Чернівців, де був відомий торг худобою?) купувати биків та коней, привіз до Корони 900 злотих волоською монетою, а шляхтич Габанський, податківець, відправив до Сучави помічників, щоб ті обміняли спочатку орти, отримані з податків (1 орт оцінили вдвічі більше, ніж у Львові — 36 гр. шелягами волоськими), а потім і дукати⁸⁹. Наприкінці 1663 р. вірменин С. Нестерович вивіз до Молдови золота та срібла на 10 тис. злотих⁹⁰. У грудні 1663 р. підскарбій коронний від імені короля Яна II Казимира наказав не приймати та нищити фальшиві шеляги, не вказуючи на їхнє походження⁹¹, а вже 8 лютого 1664 р. уряд категорично заборонив обіг фальшивої волоської монети⁹². 9 червня 1664 р. король і підскарбій знову заборонили «монету волоську, фальшовану на кшталт польської: monete wołoska, falszowane naksztalt polskieі»⁹³, що дозволяє припустити й фальшування боратинок. Варшавський хорунжий О. Кросновський звинуватив у листопаді 1664 р. коронного скарбничого Й.К. Красінського в тому, що той за домовленістю з господарем Молдови завіз до Польщі за гроші, зібрані за рахунок податків зі львівської землі, 200 тис. злотих шелягами волоськими⁹⁴.

Такий обмін був дуже вигідним для Молдови, що засвідчують розрахунки В. Шлапінського⁹⁵ на прикладі таляра, вартість якого складала у Львові 1662–1663 рр. 90 грошів (29 г 800 проби). Рівноцінні йому 270 «шелягів волоських», що важили 140 г (270x0,52 г), не маючи срібного вмісту, могли коштувати за тогочасною ціною міді (1 фунт 1663 р. — 13 грошів) лише 5,2 гроші (тобто 4 % вартості таляра). Тому за розпорядженням львівської судової комісії від 12 серпня 1662 р. Заборонявся ввіз на територію Речі Посполитої «фальшивих шелягів, що наслідують польські, литовські, шведські та пруські», а купці, у яких

було виявлено більше ніж 300 злотих шелягами волоськими*, мали бути відправлені з товаром до Львова, де їм (А. Прівер, А. Кайдер) загрожували: конфіскація наявних грошей, грошовий штраф (від 100 гривень польських) тощо⁹⁶. 1664 р. король Ян II Казимир звернувся в письмовій формі до євреїв Львова, Перемишля, Городенки, Бучача, Снятина із заборонаю завозити фальшиві соліди. На сеймі 15 жовтня 1664 р. проти Дж.Б. Аморетті, орендаря монетного двору, митника та купця водночас, було висунуте звинувачення, що той ввозить до Корони великі суми волоських шелягів в обмін на золото⁹⁷, які почали зникати з обігу ще 1662 р. Генеральний стражник майор Малиновський робив рейди біля кордону з Молдовою, з перемінним успіхом затримуючи з солідами молдавських та львівських купців⁹⁸.

Враховуючи величезну кількість цієї монети в Речі Посполитої, у вересні 1663 р. скарбничий дозволив обіг монети за курсом два шеляги волоські за один коронний до 10 грудня 1663 р.⁹⁹ Через величезні емісії курс фальшивок на землях Польського королівства почав різко падати — фальшиві шеляги вимінювалися по курсу 3 сучавські шеляги за один добрий, а в грудні 1663 р. — перед обміном — аж по 5 солідів за один справжній — люди хотіли позбутися непевної монети¹⁰⁰ (на той час курс у Молдові був 1 до 4). З 10 грудня 1663 р., за документами, виявленими В. Шлапінським¹⁰¹, обіг «волоських шелягів» у Речі Посполитій повністю припинився, унаслідок чого на руках у частини львів'ян залишилися по 100–1000 злотих мідними фальшивками, які в 1680-х рр. здавали на виготовлення дзвонів.

Водночас справжня білонова монета зазнавала обструкції — за записом у щоденнику малопольського шляхтича Голінського від кінця 1664 р.¹⁰²: «Хоч ... прибито на міській брамі універсал, щоб брати шеляги снопкові (тобто Крістіни зі зображенням герба Ваз. — *О.О.*), проте брати їх не хочуть ... ні перекупки за хліб, ні м'ясники за м'ясо та за рибу, ні за пиво ... І голод великий постав між людьми в містах та містечках, ... від чого сила-силенна людей померла». На початку 1665 р. він дописав: «Всякі шеляги наказано брати, але була велика бійка, бо їх брати не хочуть, лише нові мідні» — боратинка лише набувала своєї сумнозвісної популярності. Наприкінці 1665 р. така ж картина спостерігалася в Литві, де за «старі» (тобто коронні та литовські) та ризькі шеляги «нічого не можна було придбати, а червоний шеляг, як і червоний золотий, було важко дістати».

---

* Близько 15 кг монетами, якщо робити перерахунок за середньою вагою солідів.

Проте незабаром інший шляхтич, Залуцький, напише: «Фальшиво-монетники та добрі сусіди використали добру нагоду — грошову нестачу Польщі — і переробили всю мідну посуду в боратинки»¹⁰³. У відомому універсалі Яна II Казимира від 16 листопада 1664 р. згадуються: «szelagi nowy u orte Tymfowe na stemple Koronne w Woloszech bite»¹⁰⁴, тобто Молдова вже продукувала нещодавно запроваджені боратинки та фальшиві тимфи. Згодом польський посол продовжував скаржитися, що в Молдові часів господаря Дуки (1672) карбували «погані гроші з польськими знаками», імовірно, соліди та боратинки¹⁰⁵, не згадуючи конкретно ортів — карбування цієї монети могло вже стати не вигідним для банарії. Як і в Польщі, де фальшиві соліди йшли за зниженим курсом (1:2 чи 1:3), неякісні гроші в Молдові різко впали в ціні — один добрий бан (імовірно, коронний солід) коштував 4 шалеї (сучавських домніц)¹⁰⁶. «Грошей було багато, а їсти не було чого», — писали тогочасні літописці в 1680-х рр. Мільйони низькоякісних імітацій до кінця XVII ст. заповнили грошові ринки сусідніх країн, «викликавши неодноразові скарги в Оттоманську Порту, яка врешті-решт остаточно заборонила молдовським господарям карбувати будь-яку монету взагалі»¹⁰⁷.

Присутність фальшивої монети в грошовому обігу Руського воєводства яскраво підтверджується поодинокими монетними знахідками та чотирма скарбами, тезаврованими в регіоні після 1663 р. (див.: скарб із Копичинців), де було до 173 фальшивих монет¹⁰⁸. Загалом білонові монети для Польщі складала на той час 5,5% грошової маси, а пізніше, у поєднанні з бора тинками, лише 1%. Поширеність фальшивої монети на Буковині (див.: зазначені скарби з Легучен, Чернівців, Онута—1836 та 1843, Хотина тощо), у прикордонній зоні із землями, які входили до складу Польщі, пояснюється ще й тим, що саме через цю територію здійснювалося транспортування фальшивих шелягів до королівства. Через регіон проходили важливі торгові комунікації (у першу чергу, Молдавський торговий шлях), міжнародне значення яких істотно зменшилося після 1670-х рр. — чи не через наплив фальшивок? Крім того, тут у XVII ст. активно функціонували ярмарки в Хотині та Чернівцях¹⁰⁹, за посередництва яких фальшива монета могла потрапляти до сусідніх держав.

12. Позначення солідів та етапи їх карбування

У Молдові «шеляги» отримали звуконаслідувальну назву — «шалеу» (до пол. *szelag*), або рівноцінну назву «бан», який міг мати означення «добрий» (бан бун) чи вживатися без означення. У Речі Посполитій натомість з'являлося в документах польською — *szelagach Woloskich*, а німецькою — *Wollachische Schillinge* (1665). Подібну назву зафіксовано в

домовленості 1705 р. між Швецією та Польщею про зняття з обігу поганих «*solidi Vallachici*».

За позначеннями фальшивих монет у давніх архівних справах ЦДІАЛ України можна відзначити декілька типів відмінних уживань, які, імовірно, відносяться до різних типів монет. Ще до приходу Дабіжа Води до влади та офіційного карбування молдовських «шалеїв» у жовтні 1660 р.¹¹⁰ на територію Речі Посполитої (особливо сусіднього Руського князівства) з Молдови почали поступати великі партії фальшивих «шелягів волоських, циганських, яких у великій кількості з Волох привозять (*szelagach Woloskich, cyganskich ktorymi ut plurimum z Woloch przez subtelne wprowadzenie ...*)»¹¹¹. Означення «циганський», очевидно, маркує невисоку якість виконання монети місцевими молдавськими майстрами-одинаками.

Монети, карбовані паралельно з «шалеями», відзначалися, попри покриття оловом, вищою якістю штемпеля, проте меншою товщиною монетного кружка. У 1662–1666-х рр. вони отримали позначення латиною: *solidorum valachicorum* та польською мовою: *szeliagie cienki albo woloski* (соліди талаські) або *woloski piniadzy* (гроші волоські). За універсалом львівської комісії від 12 серпня 1662 р.¹¹², Ясси вважалися місцем карбування молдавських солідів (*Declaratio ratione solidorum valachicorum*). За свідченнями 1662–1666 рр., сам Дж. Амуретті робив позики, які віддавав «тонкими шелягами волоськими = *w szeliagach cienkich albo woloskich*»¹¹³. Означення «тонкий» вказувало на товщину монетного кружка, карбованого, очевидно, ще в Сучавській монетарні.

Проте після 1664 р. в Литві за «старі» (тобто коронні та литовські) і ризькі шеляги нічого не можна було придбати, а червоний шеляг, як і червоний золотий, було важко дістати, але, за Залуським, «добрі сусіди допомогли». Уже в універсалі Яна II Казимира від кінця 1664 р. згадуються: «*szelagi nowu y orte Tymfowe na stemple Koronne w Woloszech bite*»¹¹⁴. Цей запис маркує перехід Молдови на нову фальшивомонетну політику — емісію боратинок, відходи до карбування яких у Сучавському замку не було виявлено (див.: розкопки К. Ромсторфера). Імовірно, що до 1672 р. там продовжувалося фальшування вже непопулярних білонних монет. Фальшування «боратинок» могло відбуватися й у іншому місті до турецької заборони 1680 р.

Надлишок монетної продукції, що почала за плином років темніти, покриватися плівкою, кинувся у вічі в час переговорів між Станіславом Лещинським та Карлом XII, які проводилися 18 листопада 1705 р. Саме в статті 26 відзначається необхідність вилучення з обігу фальшивої монети (*moneta depravata*) і (*solidi Valahici vulgo Dumnicze*) — тобто валаських солідів, у народі «домніц». В іншому місці домовленості 1775 р. зазна-

чаються «die wallachischen Schillinge gemeinglich dumnicze genandt» — валаські соліди, названі в народі «домніцами». Останній термін «домніца» викликав масу дискусій (зокрема в Румунії). Паралелі О. Ілієску та ін. з румунською (*domnite* — «належна молдавському воєводі» чи *domnica* — «плавильня») видаються менш переконливими порівняно з прибалтійськими формами: лит. *Dumijs*, пол. *Dymnoszary* «темнокоричневий», тобто слово означало — «темні» та являлося синонімом «чорних шелягів»¹¹⁵, як називали в народі фальшиву молдавську монету.

13. Наслідки карбування

У Молдові карбування дало негативні наслідки. За літописцем Мусте: «Від часів Дабіжа Води була банарія (монетний двір) у Сучавській фортеці», де «робили **шалеї** погані з міді, які ходили тільки тут у землі (Молдовській) по 4 шалеї на один бан добрий» (4 шалґї ла ун бан бун), яким за курсом, імовірно, був польський півторак. Звично ж **бан** (без означення «добрий») був польським чи прибалтійським солідом¹¹⁶. Величезний випуск молдовських солідів Дабіжа Води й поряд з тим потім чисельних сучавських «домніц» (1 млрд. 80 млн. підроблених у Сучаві прибалтійсько-шведських та бранденбурзько-пруських солідів загальною вартістю в 12 млн. злотих, а згодом і польських боратинок) завдав у кінцевому результаті страшний економічний удар Молдові, її консервативному ринку з традиційно невисокими цінами — «грошей було багато в краї, а їсти було нічого», — писав згодом літописець Іон Некулче¹¹⁷.

Тиражування солідів у Молдавському князівстві нанесло значну шкоду й грошовому господарству сусідніх держав, і в першу чергу — Польському королівству. Через наплив фальшивок Річ Посполита втратила, за розрахунками В. Шлапінського¹¹⁸, близько 6 млн. злотих якісною монетою, яку вивезли до Молдови, а справжня білонова монета зазнала повної дискримінації. 1664 р. серед простого люду розпочалися сварки та вбивства через фальшиву монету, яку населення категорично відмовилося приймати. Більше того, населення, яке не могло розрізнити справжні емісії від сучавських «домніц», почало інтенсивно споживати мідні польські монети в більших кількостях (*in dest grösseren quantitet*)¹¹⁹.

Наплив фальшивок викликав постійні скарги на молдавських господарів до уряду Турецької імперії. Не маючи змоги проконтролювати процес карбування монети, Оттоманська Порта 1680 р. заборонила молдавським господарям взагалі карбувати будь-яку монету.

Водночас слід відзначити, що поява фальшивок призвела в Польщі й до позитивних наслідків: до витіснення з обігу прибалтійських солідів, з

чим раніше даремно боровся польський уряд; до утвердження монетної міді, чим уможливилася сплата давніх військових боргів. Це викликало у В. Шлапінського закономірне запитання за принципом «*cui prodest*», тобто чи польські власті не спровокували це масштабне фальшування?¹²⁰.

Згодом фальшування солідів дало Польщі, що скаржилася в численних агітаційних посланнях латинською та німецькою мовами на порушення Швецією умов мирного договору 1700 р., підставу звинуватити ту в карбуванні «в Ризі в 1667 р. великою кількістю відомих та звичних шилінгів польського імені та роду, чим заразила республіку та всю Литву, зіпсувала торгівлю з сусідами...» тощо¹²¹.

Сучавські фальшиві монети, карбовані величезною кількістю, залишалися (поряд з іноземними випусками) у грошовому обігу Молдови (з Буковиною) та й сусідньої Польщі до кінця XVII — середини XVIII ст., що й засвідчують поодинокі знахідки та багатокілограмові скарби (Василев, Лехичени, Чернівці-Шанці¹²²). Надлишок фальшивої монетної продукції (як «*moneta depravata*» і «*solidi Valahici vulgo Dumnicze*»), що почала за плином років темніти, покриватися темною плівкою, зберігався щонайменше до переговорів між Станіславом Лещинським та Карлом XII, які проводилися 18 листопада 1705 р. На території Буковини «домніци» (балт. «темні») затрималися щонайменше до початку — середини XVIII ст., свідченням чого є скарб стертих солідів із Чернівців-Шанці, а боратинки — до 1770-х рр. (скарб із с. Ширівці), де їх вживали для «округлення» рахунку. У нещодавно виявленому гаманці із с. Каплівка (квітень 2013 р.) зліплені боратинки та «домніци» Густава Адольфа й Фрідріха Вільгельма знайдено разом із грошами Августа III, карбованими в 1750-х рр.¹²³ Такі знахідки фальшивих солідів у регіоні показують, що в умовах кризи грошового господарства неякісна монета також знаходила використання й навіть потрапляла до скарбів.

Узагальнення та висновки

Як бачимо, на підставі аналізу монетних знахідок і спеціальних робіт (К. Ромсторфер, Е. Фішер, В. Флайшер, Р. Гассауер, О. Ілієску, Г. Буздуган, А. Міколайчик, В. Шлапінський та ін.) пропонується нове системне розуміння того, хто, коли, де, чому, з чийого дозволу виробляв чеканку фальшивих або офіційно дозволених монет, наскільки й коли ці монети були поширені на Північній Буковині, яке було їхнє курсове співвідношення. За цим аналізом молдавське фальшування мало місце ще з кінця 1650-х рр. Виробництво офіційних монет почав наприкінці 1661 р. молдавський господар Дабіжа Вода, який відновив у Сучаві (1661–1672) після 60-річної перерви карбування «шaley» («шалеу» до пол. «szelag»;

укр. «шеляг») у міді середньою вагою 0,60 г і діаметром 15–16 мм. Карбування монет проводилося у відповідності з технічними досягненнями тих часів, що свідчить про присутність на монетному дворі іноземних майстрів і управителів (якими за вивченими архівними матеріалами могли бути італійці Дж.-Б. Амуретті й Т.Л. Боратіні). Враховуючи кон'юнктуру ситуацію (брак розмінних монет на грошовому ринку Речі Посполитої) і користуючись наявними технічними потужностями (розглянутими в роботі), за правління цього же господаря (чи не за ініціативи польського сенату?) розпочалося імітування розмінних білонних номіналів Польщі та Литви, дрібних емісій Прусько-Бранденбурзької держави, монет Швеції та її прибалтійських володінь (1611–1660-х рр.). Заробляючи на різниці в курсі, вигідну справу продовжували наступні господарі: Ілляш Олександр та Георгій Дука до початку 1680-х рр. Велика грошова маса (1,2 млрд. солідів) повністю заповонила грошовий ринок Польщі, внаслідок скарг якої 1680 р. Оттоманська Порта повністю заборонила чеканку в Молдові. Молдавські фальшиві «валаські шеляги» або «домніці» залишилися в обігу Молдови та Речі Посполитої до середини XVIII ст., про що свідчать місцеві монетні знахідки.

У перспективі доцільно не лише зіставити оригінальні та фальшиві монети, виявлені в різних регіонах України та Румунії, а й вивчити архіви Ясс та Кракова на предмет функціонування монетного двору в Сучаві.

ДОДАТОК: знахідки з Сучави

Сучава (1896: т): у червні 1896 р., за повідомленням К. Ромсторфера, проводився розкоп муру Сучавської фортеці. Поруч із небагатьма молдавськими, турецькими та іншими монетами у великій кількості були знайдені монети — соліди Крістіни шести типів, у меншій кількості — соліди Карла Густава, Густава Адольфа, Карла XI, погано прочеканені, з неякісно підігнаними сторонами та багато монетних відходів [Romstorfer 1896: 138].

Сучава (1897: ск; т): 1897 р. К. Ромсторфер проводив розкопки замку, при якому виявилася величезна кількість монет:

срібні турецькі, іспанські та інші монети (?);

22 мм мідна монета 1628 р. з монограмою AGNL та перехрещеними I.B.V (?);

20½ мм мідна монета з орлом у поганому стані (?);

16–18 мм соліди Сигізмунда III Вази (1587–1632) типу C/герб: роки 1–2; 1–4; 1–9; 2–2; 2–3; 2–4; 2–6; 2–7; соліди б. р.;

ризькі соліди 1614; 1615; 1616; 1623; 16124; 1625; 1627; б. р.;

литовські соліди 1623 р.;

півторак (16)16 р.;

фрагмент прусського соліда Георг-Фрідріха 16?? р.

У смітті ще було зібрано близько 1000 екземплярів 15–16 мм тонких мідних фальшивок з іменами Крістіни (емісії 166; 60; 58; 55; 16; 12), Карла Густава, окремі монети Густава Адольфа, один солід Фрідріх-Вільгельма 1652 р. Про виготовлення цих монет у фортеці засвідчують олов'яні відливки численних штемпелів. Велику кількість польських солідів для Чернівецького крайового музею К. Ромсторфер закупив додатково [Romstorfer 1897: 39–57].

Сучава (1919: ск): у Сучаві було виявлено під час робіт на території замку «1880 мідних монет: шилінги королів польських Сигізмунда III та Іоанна Казимира; королів шведських Густава Адольфа, Крістіни, Карла XII; електора Бранденбурга Фрідріха Вільгельма; князя валаського Міхні Води», зокрема багато фальшивок [Gramariuc 1934, 2: 2].

Сучава (1959: ск): наприкінці 1950-х рр. у Сучаві був виявлений скарб із 1440 монет XV–XVII ст.:

Річ Посполита Польська: 940 монет (491 монета відносилася до правління Сигізмунда III Вази, а наймолодшою монетою був польський дрейпелькер 1650 р. Яна Казимира);

Угорщина: 453 угорські денарії від Владислава до Фердінанда III;

Пруссія: 13 прусських дрейпелькерів Георга Вільгельма;

Швеція: 1 шведський дрейпелькер; 13 шведських дрейпелькерів;

Прибалтика: 6 дрейпелькерів Густава-Адольфа м. д. Рига; 7 дрейпелькерів м. д. Ельбінг, 1 дрейпелькер Лівонії;

Священна Римська імперія: 41 півгріш Людовика м. д. Свідниця (Швейдніц);

Трансильванія: гріш Георгія Ракоці, гріш Штефана Бочкаї.

[Foit 1960: 511–516].

Сучава (1901: т): 1901 р. К. Ромсторфер [Romstorfer 1901], підводячи підсумки археологічних робіт 1895–1901 рр., повідомляє про знахідки та часткову передачу до Чернівецького крайового музею ряду монет:

Турецькі, польські, литовські, шведські, угорські монети в міді та сріблі;

3000 шведських монет та монетних фрагментів Крістіни, Карла.

Враховуючи альянс між Швецією та Молдовою й олов'яні відливки монет — штемпелі монет так і не знайшлися, — К. Ромсторфер припускав можливість того, що шведи дозволили карбувати Молдові прибалтійську шеляжну монету. Відсутність штемпелів, на його думку,

мабуть, пояснювалася тим, що монетарня могла бути перенесена у зв'язку з польською облогою до іншого міста.

Сучава (1998: т): у результаті чергових розкопок Сучавського замку (у районі Ліцея мистецтв) було виявлено 51 різночасову монету та 27 монетних фрагментів. До монет XVII ст. відносилися: литовський солід (16)23 р. та перфорований коронний півторац 1623 р., карбовані за правління Сигізмунда III (1587–1632); 3 сучавські імітації ризьких солідів Крістіни (1632–1654) та 1 імітація прусько-бранденбурзького соліда Фрідріха-Вільгельма (1648–1688). [Gogu 2003: 201–212].

---

¹ Див. огляд літератури в: *Огуй А., Пивоваров С.* Подделывание билонных монет на Сучавском монетном дворе в XVII в. // *Numismatica* 21. — Bratislava, 2006. — S. 149–157.

² *Mikołajczyk A.* Falszerska mennica w Suczawie // *Wiadomosci numizmatyczne*. — Warszawa 1980. — Rok XXIV. — Zeszyt 4 (94). — S. 198, 218–220; *Комляр М.Ф.* Грошовий обіг на території України доби феодалізму. — К., 1971. — С. 121; *Kotlar M.* Znaleziiska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainińskiej SRR: Materiały. — Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1975. — S. 167, 181, 186, 193; *Рябцевич В.М.* О чем рассказывают монеты. — Минск, 1977. — Изд. 2-е. — С. 117.

³ *Пивоваров С.В.* Нумізматичні пам'ятки Буковини (античний та середньовічний час). — Чернівці, 2002. — 248 с.

⁴ *Balan Th.* Tezaurul dela Lehaceni // *Codrul Cosminului: Buletinul Institutului de Istorie și Limba / Dr. I. Nistor (red.)*. — Cernaуți, 1940. — Т. X: 1936–1939. — P. 507–508.

⁵ Державний архів Чернівецької області, ф. 1026, оп. 1, спр. 704, арк. 1–4; спр. 621, арк. 55–69; спр. 1817, арк. 43–53.

⁶ *Kotlar M.* Op. cit. — S. 156.

⁷ *Єсін П.М., Огуй О.Д.* Скарб монет XVII ст. з м. Чернівці // Питання історії України: Зб. наук. праць. — Чернівці, 1997. — С. 63–64.

⁸ *Platbardzis A.* Die königliche schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1710. — Stockholm, 1968. — S. 217.

⁹ *Огуй А., Пивоваров С.* Указ. соч. — С. 150; *Огуй О.Д.* Монетно-лічильні найменування на Буковині та в Молдові в кінці 14 — першій третині 19 ст.: Проблема поліномінації в адаптивних термінологічних системах. — Чернівці, 1997; *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 525; *Żabiński Z.* Rozwój systemów pieniężnych w Europie zachodniej i północnej. — Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1989. — S. 98, 100, 112–113, 126, 166.

¹⁰ *Szlapinskij W.* Falszywe szelągi wołoskie na rynku pieniężnym województwa Ruskiego w sześćdziesiątych latach XVII w. // *Wiadomości Numizmatyczne*. — 1997. — 41 (3–4/161–162). — S. 113–114.

¹¹ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 219, 415.

¹² *Синчук И.* Оболганный молвою (о Тите Ливии Боратини, ученом и предпринимателе) // *Нумізматика і фалеристика*. — 2004. — № 1. — С. 15.

¹³ *Gassauer R.* Der gegenwärtige Stand der moldauischen Münzkunde // Archiv für Landeskunde der Bukowina (Neue Folge) / A. Nobio (ed.). — Radautz, 1930. — Heft 1. — P. 36.

¹⁴ *Когьлінеану М.* Летописіціле църії Молдовії. — Іашії, 1845. — Т. 1.1. — С. 5.

¹⁵ *Озуй О.Д.* Вказ. пр. — С. 47.

¹⁶ *Buzdugan G., Luchian O., Oprescu C.C. et al.* Monede și banknote românești. — București, 1977. — P. 93–94 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://romaniancoins.org/selector.html>; <http://monederomanesti.cimec.ro/>

¹⁷ *Худельман А.А.* Топография кладов и находок единичных монет // Археологическая карта Молдавской ССР. — Кишинев, 1976. — Вып. 8. — С. 35.

¹⁸ *Fischer E.* Beitrag zur Münzkunde des Fürstentums Moldau // Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. — 1901. — № 9. — S. 42; *Moisil C.* Banaria lui Dabija-Voda // Buletinul Societății Numismatice Române 12. — București, 1915. — Nr. 23–90. — P. 53–79.

¹⁹ *Шуст П.* Нумізмати́ка. Історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навч. посіб. — К., 2007. — С. 157; *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 240.

²⁰ *Romstorfer C.A.* Die Forschungsarbeiten am alten Wojewodenschlosse in Suczawa // Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. — 1897. — № 5. — S. 39–57; *Id.* Das alte Fürstenschloss in Suczawa // Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. — 1901. — № 9. — S. 77–142, 115.

²¹ *Gassauer R.* Op. cit. — S. 25.

²² *Синчук И.* Указ. соч. — С. 15.

²³ *Buzdugan G. et al.* Op. cit. — P. XVIII, 93.

²⁴ *Худельман А.А.* Указ. соч. — С. 36.

²⁵ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 294–303.

²⁶ *Ibid.* — S. 227.

²⁷ *Шуст П.* Вказ. пр. — С. 166, 174.

²⁸ Центральний державний історичний архів України в м. Львів (далі — ЦДІАЛ України), ф. 9, оп. 1, спр. 847, арк. 201.

²⁹ *Romstorfer C.A.* Das alte Fürstenschloss in Suczawa. — S. 115.

³⁰ *Id.* Die Forschungsarbeiten am alten Wojewodenschlosse in Suczawa. — S. 39–57; *Id.* Das alte Fürstenschloss in Suczawa. — S. 115.

³¹ *Шуст П.* Вказ. пр. — С. 157.

³² *Fischer E.* Op. cit. — S. 40, 42–44; *Romstorfer C.A.* Das alte Fürstenschloss in Suczawa. — S. 113; *Gassauer R.* Op. cit. — S. 15; *Moisil C.* Op. cit. — S. 53.

³³ *Dergaciova L.* Fälschungen schwedischer Münzen des 17. Jh. in der Sammlung des Institutes für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien // Numismatische Zeitschrift / Red. Prof. Dr. G. Dembski. — Wien, 2007. — Bd. 115. — S. 76.

³⁴ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 304–305.

³⁵ *Ibid.* — S. 290.

³⁶ *Mikolajczyk A.* Op. cit. — S. 200, 215.

³⁷ ЦДІАЛ України, ф. 9, оп. 1, спр. 413, арк. 438; *Пивоваров С.В.* Указ. соч.

³⁸ *Mikolajczyk A.* Op. cit. — S. 202; *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 288.

³⁹ *Gassauer R.* Op. cit. — S. 33.

⁴⁰ *Fischer E.* Op. cit. — S. 44; *Buzdugan G. et al.* Op. cit. — S. 93–102.

⁴¹ *Platbardzis A.* Op. cit.

⁴² *Gassauer R.* Op. cit. — S. 35, 37.

- ⁴³ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 297–303.
- ⁴⁴ *Ibid.* — S. 297–303; *Mikołajczyk A.* Op. cit. — S. 200; *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 125–126.
- ⁴⁵ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 119.
- ⁴⁶ *Ibid.* — S. 114–115; ЦДАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 405, арк. 66.
- ⁴⁷ *Gassauer R.* Op. cit. — S. 42–43.
- ⁴⁸ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 121.
- ⁴⁹ *Fischer E.* Op. cit. — S. 12.
- ⁵⁰ *Gassauer R.* Op. cit. — S. 42.
- ⁵¹ *Когьліничану М.* Op. cit. — Іашіі, 1846. — Т. 3. — S. 10; *Озюй О.Д.* Вказ. пр. — С. 73.
- ⁵² *Gassauer R.* Op. cit. — S. 40–41.
- ⁵³ *Mikołajczyk A.* Op. cit. — S. 224.
- ⁵⁴ *Ibid.* — S. 206.
- ⁵⁵ *Dergaciova L.* Op. cit. — S. 76.
- ⁵⁶ *Gassauer R.* Op. cit. — S. 39.
- ⁵⁷ *Mikołajczyk A.* Op. cit. — S. 202–209; *Romstorfer C.A.* Das alte Fürstenschloss in Suczawa. — S. 77–142, 115.
- ⁵⁸ *Romstorfer C.A.* Das alte Fürstenschloss in Suczawa. — S. 35; *Fischer E.* Op. cit. — S. 43; *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 280–281; *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 126.
- ⁵⁹ *Dergaciova L.* Op. cit. — S. 76–77.
- ⁶⁰ *Sion G.* Monete suedeze falsificate în monetaria din Suceava // *Buletinul Societății Numismatice Române* 11. — București, 1914. — Nr. 22. — P. 49.
- ⁶¹ *Fischer E.* Op. cit. — S. 13.
- ⁶² *Rosetti D.V.* Banaria de la Snagov // *Buletinul Societății Numismatice Române* 29–36. — București, 1935/42. — Nr. 83–90. — P. 150–152; *Sköld H.E.* Mynten från Suceava (1–2) // *Myntkontakt.* — 1984. — Nr. 1. — S. 4–10; Nr. 2. — S. 28–33; *Dergaciova L.* Op. cit. — S. 77.
- ⁶³ *Озюй О.Д.* Вказ. пр. — С. 67–68.
- ⁶⁴ *Fischer E.* Op. cit. — S. 43; *Moisil C.* Op. cit. — P. 60.
- ⁶⁵ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 290.
- ⁶⁶ *Piescu O.* Solidi vallachici vulgo dumnicze // *Studii și cercetări de numizmatică.* — 1966. — № 3. — P. 223–272; *Id.* Din nou despre solidi valachici vulgo dumnicze. *Studii și cercetări de numizmatică.* — 1975. — № 6. — P. 259–261.
- ⁶⁷ *Mikołajczyk A.* Op. cit. — S. 209–212.
- ⁶⁸ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 968–289.
- ⁶⁹ *Buzdugan G.* Op. cit. — P. 93; *Gassauer R.* Op. cit. — S. 41; *Mikołajczyk A.* Op. cit. — S. 212; *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 280–286.
- ⁷⁰ *Синчук И.* Указ. соч. — С. 14; *Dergaciova L.* Op. cit. — S. 74.
- ⁷¹ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 279, 283.
- ⁷² *Mikołajczyk A.* Op. cit. — S. 212–213.
- ⁷³ *Ibid.* — S. 214; *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 281.
- ⁷⁴ *Dergaciova L.* Op. cit. — S. 75.
- ⁷⁵ *Рябцевич В.М.* Указ. соч. — С. 142.
- ⁷⁶ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 116.
- ⁷⁷ *Ibid.* — S. 114–115; ЦДАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 405, арк. 66.

⁷⁸ Akta grodzkie i ziemskie (дали — AGZ) z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archivum tak zwanego Bernardyńskiego wo Lwowie. W skutek fundacji sp. AC-ra Stadnickiego wydane staraniem galicyjskiego wydziału krajowego / Ed. A. Stadnicki. — Lwów, 1911. — T. XXI. — S. 385.

⁷⁹ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 121–123; ЦДІАЛ України, ф. 9, оп. 1, спр. 849, арк. 1100.

⁸⁰ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 130.

⁸¹ *Ocyū O.Д.* Вказ. пр. — С. 72; *Fleischer J.* Zur Geschichte von Suczawa // Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. — Czernowitz, 1896. — № 4. — S. 36.

⁸² *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 126.

⁸³ *Iorga N.* Negoțul și meștegeriurile în trecutul românesc. Formînd volumul III din istoria Romînilor în chipuri și icoane. — București, 1906. — P. 141.

⁸⁴ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 286.

⁸⁵ *Dergaciova L.* Op. cit. — S. 75.

⁸⁶ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 220–221.

⁸⁷ *Fleischer J.* Op. cit. — S. 38.

⁸⁸ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 225.

⁸⁹ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 116; ЦДІАЛ України, ф. 9, оп. 1, спр. 849, арк. 452–453, 850–853.

⁹⁰ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 122.

⁹¹ AGZ. — 1884. — T. X. — S. 297, Nr. 4934.

⁹² Ibid. — S. 297, Nr. 4938.

⁹³ Ibid. — S. 297, Nr. 4946.

⁹⁴ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 123.

⁹⁵ Ibid. — S. 127.

⁹⁶ Ibid. — S. 115; ЦДІАЛ України, ф. 9, оп. 1, спр. 847, арк. 201.

⁹⁷ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 122.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 124; ЦДІАЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 415, арк. 620.

¹⁰⁰ *Mikolajczyk A.* Op. cit. — S. 216; *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 124.

¹⁰¹ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 124–125; ЦДІАЛ України, ф. 9, оп. 1, спр. 847, арк. 201.

¹⁰² *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 128–130.

¹⁰³ *Fischer E.* Op. cit. — S. 43.

¹⁰⁴ ЦДІАЛ України, ф. 13, оп. 1, спр. 399, арк. 36–40; *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 126.

¹⁰⁵ *Мохов Н.А.* Молдавия эпохи феодализма: от древнейших времен до начала XIX в. — Кишинев, 1964. — С. 269.

¹⁰⁶ *Когьльнічану М.* Op. cit. — Том. 3. — С. 10.

¹⁰⁷ *Нудельман А.А.* Указ. соч. — С. 36.

¹⁰⁸ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 125, 132.

¹⁰⁹ *Подградская Е.* Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI–XVII веках. — Кишинев, 1968. — С. 107–108.

¹¹⁰ Цей запис наведено в документі про оренду Дж.-Б. Аморетті Львівського монетного двору, що пропонується у статті: *Szlapinskij W.* Op. cit. — С. 125.

¹¹¹ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 114–115; ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 405, арк. 66.

¹¹² ЦДІАЛ України, ф. 9, оп. 1, спр. 847, арк. 201.

¹¹³ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 121–123; ЦДІАЛ України, ф. 9, оп. 1, спр. 849, арк. 1100.

- ¹¹⁴ ЦДІАЛ України, ф. 13, оп. 1, спр. 399, арк. 36–40; *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 126.
- ¹¹⁵ *Mikołajczyk A.* Op. cit. — S. 223; *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 312–313.
- ¹¹⁶ *Moisil C.* Op. cit. — P. 12.
- ¹¹⁷ *Когьлнічану М.* Op. cit. — Том. 1.1. Див.: *Єсін П.М., Огуй О.Д.* Вказ. пр. — С. 123; *Огуй О.Д.* Вказ. пр. — С. 92.
- ¹¹⁸ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 127.
- ¹¹⁹ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 222, 230.
- ¹²⁰ *Szlapinskij W.* Op. cit. — S. 130–131.
- ¹²¹ *Platbardzis A.* Op. cit. — S. 365.
- ¹²² *Огуй О.Д.* Вказ. пр. — С. 47.
- ¹²³ Такі ж нахідки сучавських домніц, боратинок та міді Августа III властиві фактично для всіх західних і центральних регіонів України, що належали і до Молдови, і до Речі Посполитої. Це засвідчують знахідки з Одещини (р-н Білгорода та Килії), з Вінниччини (с. Писарівка Калинівського р-ну), з Житомирщини. Відмінності полягають у пропорціях — для території колишньої Молдови властиво більше сучавських «домніц», а для земель Речі Посполитої — монети Августа III (уже в супроводі російської срібної монети).